

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za romanistiku
Katedra za italijanski jezik i književnost

**NEOREALISTIČKI PRIKAZ DRUŠTVA U DJELU *ĆOĆARA*
ALBERTA MORAVIJE**

(Završni magistarski rad)

Mentor:

Prof. dr. Mirza Mejdanija

Studentica:

Ajla Ramić

Sarajevo, 2020.

SADRŽAJ

UVOD.....	3
1 Rađanje neorealizma	4
1.1 Drugi svjetski rat kao preteča neorealizma.....	4
1.2 Pokret otpora.....	7
2 Neorealizam kao preporod italijanske književnosti	8
2.1 Poetika neorealizma	11
3 Alberto Moravija – prava neorealistička duša	15
3.1 Poetika	16
3.1.1 Likovi	17
3.2 Moravija i neorealizam.....	17
4 <i>Ćoćara</i>	18
4.1 Paradigme u romanu <i>Ćoćara</i>	21
4.1.1 Društvo neorealizma.....	23
4.1.2 Siromaštvo	27
4.1.3 Rat i posljedice rata po društvo.....	28
ZAKLJUČAK.....	33
IZVORI I LITERATURA	34

UVOD

Tema ovog magistarskog tiče se neorealističkog prikaza društva u djelu *Ćóćara* Alberta Moravije. Radi se o jednom od najvažnijih djela neorealizma ali i italijanske književnosti općenito. Sama po sebi, tema je kompleksna za analizirati. Radi se o nekoliko aspekata koji se međusobno prožimaju kroz djelo. S jedne strane se nalazi kompleksna društvena realnost za vrijeme Drugog svjestkog rata, s druge strane prodiru historijski elementi iz kojih proizilazi, ne tako jednostavan, odnos između dva glavna lika romana, majke i kćerke, te njihov odnos sa ostalim likovima.

Rad je podijeljen na nekoliko poglavlja koja su usko povezana sa temom magistarskog rada. Početak rada je posvećen rađanju i nastanku perioda u kojem je *Ćóćara* nastala. Da bi se shvatio neorealizam i sve ono što se tiče neorealizma i njegove poetike, potrebno je predočiti historijske činjenice koje su prethodile nastanku ovog pokreta, te one koje su se dešavale i za vrijeme neorealizma. Upravo zbog toga opisane su činjenice koje se tiču fašizma, Musolinija, ulaska Italije u Drugi svjetski rat, Pokreta otpora, kapitulacije Italije i pada Musolinija. Zatim slijede osnovne karakteristike neorealizma, vrijeme njegovog nastanka i njegov vrhunac, te sve ono što se tiče poetika ovog pokreta. Kao glavni dio djela obrađen je i sam autor Alberto Moravija, zatim njegova poetika, a onda i djelo *Ćóćara*. Glavni dio rada obrađuje, upravo, neorealistički prikaz društva u ovom djelu, njegovo ponašanje za vrijeme rata i trpljenje svih posljedica koje sa sobom nosi rat. Prikaz društva je predstavljen kroz primjere iz romana *Ćóćara*.

Cilj rada je pokušati pokazati odnos između historijskih događaja navedenog perioda sa tematikom romana *Ćóćara* i društvom ovog romana. Zanimljiv je način na koji autor predstavlja svoje likove, što je predstavljeno na primjerima, te odnos između ljudi pogođenih ratom.

Pomoću različitih metoda koje će biti korištene za analiziranje rada, kroz rad će se nastojati dokazati više istraživačkih tema koje se odnose prije svega na to kako je Drugi svjetski rat uveliko uticao na promjene koje se dešavaju u društvu, na stanje kolektivne svijesti o onome što se dešava, zatim na prikaz društva čiji je položaj u mnogo čemu drugačiji nego prije rata, te stanje i položaj pojedinca.

1 Rađanje neorealizma

Ono što se najprije pomisli kad se spomene neorealizam je italijanski fašizam i svakako njegov vođa Benito Mussolini. Upravo on je ostavio ogroman uticaj na sudbinu italijanskog naroda, te tako i na autore, novinare koji će svoju inspiraciju pronalaziti upravo u njegovom liku. Više od dvadeset godina je Mussolini upravljao fašističkom Italijom. Ideologija njegove vladavine se zasnivala na nacionalizmu, totalitarizmu, antikomunizmu i antiliberalizmu. Direktno i indirektno je učestvovao u ekonomskom stanju države. Vođen tom svojom ideologijom uveo je Italiju u Drugi svjetski rat.

Upravo u tom, ratnom, periodu Kraljevina Italija je ekonomski sve više i više propadala. Gomilali su se društveni problemi povezani sa siromaštvom i nezaposlenošću, koji su ujedno bili inspiracija novim nadolazećim italijanskim autorima. Sve se počelo mijenjati početkom tridesetih godina, kada je industrija sve više i više napredovala, a problemi između vlasnika i radnika postajali veći i veći.

Svi ovi faktori su postali pogodno tlo za nove autore koji će u svojim djelima na što realniji način pokušati predstaviti probleme tadašnje svakodnevnice, a neorealizam je taj koji je zatalasao cijelu Italiju a onda je i probio u sve njene pore zahvativši svojim snažnim strujama duhovne i kulturne manifestacije naroda.¹

1.1 Drugi svjetski rat kao preteča neorealizma

Po svom trajanju i uloženom naporu, po broju ljudi koji su u njemu učestvovali, po količini i kvaliteti ratne tehnike, broju ljudskih žrtava i materijalnim razaranjima, Drugi svjetski rat, prevazišao je sve dotadašnje, uključujući i Prvi svjetski rat koji je trajao od 1914. do 1918. godine. „Trajao je šest godina, od 01. septembra 1939. godine do 02. septembra 1945. godine kada su prestala neprijateljstva i na Dalekom Istoku.“² Počinje napadom Njemačke na Poljsku a okončan je kapitulacijom Njemačke i Japana. Radi se o dva suprotstavljena saveza: Saveznici (Sovjetski Savez, Britanija, Amerika, Kina, Francuska, Poljska, Australija, Kanada) i Sile Osovine (Njemačka, Japan, Italija, Rumunija, Mađarska, Bugarska, NDH). Tokom rata, vojne operacije su se vodile na tri kontinenta – u Evropi, Aziji

¹ Rabac-Čondrić, Glorija (1965), *Neorealizam u talijanskoj prozi*, Izdavačko preduzeće Veselin Masleša, Sarajevo, str. 70.

² Marjanović, Jovan et al. (1973), *Drugi svjetski rat 1939 – 1945*, „Vuk Karadžić“ – NIP „Mladost“, Beograd, str. 542.

i Africi, na svim okeanima i u ogromnom vazdušnom prostranstvu. Glavne borbe odvijale su se na području Evrope. Jedna od glavnih karakteristika Drugog svjetskog rata jeste upravo do tada najveća angažovanost narodnih masa u borbi.³

Vidjevši uspjehe Njemačke po cijeloj Europi, želio se i Mussolini uključiti u podjelu „kolača“ pa je Italija 10. juna 1940. godine objavila rat Francuskoj i Velikoj Britaniji, i poduzela ofanzivu na već slomljenu Francusku. Nažalost po njega, italijanska borbena spremnost nije previše napredovala od zadnjeg rata, pa je italijanskih 30-ak divizija jedva izašlo na kraj protiv šest, već demoraliziranih, francuskih divizija. Tako su Italijani uspjeli zaraditi nekoliko metara teritorija na francusko-italijanskoj granici. Nijemci su potpisali primirje i s Italijanima, kojima je Hitler prepustio onih par metara teritorija koji su uspjeli osvojiti od Francuza.

Povezivanje totalitarističkih režima počelo je već 1936. godine sklapanjem Antikominternog pakta (politički savez) između Njemačke i Japana koji je prije svega usmjeren protiv širenja komunističke ideologije iz SSSR-a, a tom se paktu pridružila i Italija. Iste godine sklopljen je i sporazum između Italije i Njemačke, tzv. Osovina Rim – Berlin, koja je funkcionirala kao vojni savez kojem se priključuje i Japan. Konačno čvrsto povezivanje sila osovine dogodilo se 1940. godine kada su Njemačka, Italija i Japan sklopili vojno-politički savez – Trojni pakt, kojim žele ostvariti dominaciju u svijetu i uspostaviti novi svjetski poredak.

Dok se Hitler bavio Britanijom, Mussolini je pravio planove za stupanje na pravu ratnu scenu. On je svom generalštabu dao zadatak da izrade plan simultanog napada na Jugoslaviju, Grčku i Švicarsku, ali su ga oni upozorili da nema dovoljno vojske za takav pothvat, pa se Mussolini okrenuo samo Grčkoj. U septembru 1940. godine Mussolini je svojim jedinicama naredio osvajanje Grčke, ali na njegovu žalost, napadu na Grčku usprotivili su se bezobrazni Grci, koji ne samo što se nisu dali osvojiti, već su protjerali Italijane nazad u Albaniju, odakle su krenuli u napad na Grčku. Hitler je spasio stvar.

Ubrzo nakon uspješnog iskrcavanja u Sjevernoj Africi, u januaru 1943. godine u Casablanci su se susreli Roosevelt i Churchill. Američki dužnosnici natjerali su Nijemce-civile koji su živjeli pored ovog logora (Landsberg) da se uvjere u strahote koje su činili nacisti. Nacisti su bili vrlo efikasni u prikrivanju stvarnih razmjera zločina, koji su zvučali previše fantastično da bi bili stvarni. Tako se događalo da ljudi iz najbliže okolice ne znaju

³ Kutanjac, Miroslav (1982), *Drugi svjetski rat Knj.1*, Mladost, Zagreb, str. 9.

pravo stanje stvari. Oni su se dogovorili oko invazije na Siciliju, a usput su poručili da zahtijevaju bezuvjetnu predaju Njemačke i Italije. Takva odluka bila je strateška pogreška, jer su nacisti shvatili da nemaju mogućnost dogovora nego se moraju tući do kraja. Iskrčavanje na Siciliju započelo je u julu 1943. godine, a ubrzo je Fašističko veliko vijeće srušilo i uhapsilo Mussolinija, a predsjednik vlade postaje maršal Pietro Badoglio koji je 8. septembra 1943. godine potpisao bezuvjetnu kapitulaciju Italije.

Do sredine 1943. godine Kraljevina Italija je doživjela brojne vojne neuspjehe u dotadašnjem tijeku Drugog svjetskog rata. Nakon iskrčavanja anglo-američkih snaga na Siciliju, čitavo vojno, gospodarsko i političko stanje prisililo je italijanskog kralja, te dio vojnih časnika i fašističkih dužnosnika da tokom 25. i 26. jula 1943. svrgnu s vlasti italijanskog diktatora, Ducea, Benita Mussolinija. Na taj način je prestala 21 godinu duga vladavina fašista.⁴

Osmog septembra, kada je započelo iskrčavanje anglo-američkih snaga kod Napulja, objavljena je vijest o kapitulaciji Italije koja je dogovorena nekoliko dana ranije. Njemačke snage koje su se već duže vremena nalazile u Italiji, preuzele su kontrolu nad većim dijelom italijanskog teritorija i bez većeg otpora, razoružali su italijansku vojsku. U zarobljeničke logore odvedeno je oko 600.000 italijanskih vojnika, a Nijemci su zarobili i velike količine opreme i naoružanja.

Nijemci su 12. septembra 1943. oslobodili Mussolinija i prebacili ga u Treći Reich. Iako prvobitno nije bio voljan za ponovnu političku djelatnost, ipak je pristao ponovo preuzeti vođu fašista i nove fašističke države.⁵

Kraljevina Italija se pokazala kao slab saveznik Trećem Reichu, te im je više smetala nego koristila. Nijemci su stalno morali pritjecati u pomoć neuspjelim italijanskim vojnicima da osvoje i zauzmu neko područje. To je uveliko otežavalo brzi napredak Nijemaca. Međutim, budući da je Hitler bio vezan prijateljstvom s Mussolinijem, 10. Septembra je odlučio obnoviti fašistički vladu te je tako osnovao neofašistički Italijansku Socijalnu Republiku.

⁴ Balboni, E., Paolo; Santipolo, Matteo (2004), *Profilo di storia italiana per stranieri*, Guerra Edizioni, Perugia, str. 100.

⁵ Segre, Cesare; Martignoni, Clelia (1996), *Guida alla letteratura italiana. Dall'unità d'Italia ad oggi*, Edizioni Scolastiche Bruno Mondadori, Milano, str. 1179.

Tako se Mussolini i vratio u Italiju. Ipak, neofašistička vlada nije se mogla uspostaviti u Rimu, budući da je on proglašen „otvorenim gradom“. Mussolinijeva rezidencija se tako nalazila u Garganu, na obali jezera Garda.

Socijalna Republika se trebala uspostaviti na novim temeljima, koji su istovremeno trebali predstavljati povratak izvornom i neiskvarenom fašizmu. Republikansko uređenje je trebalo pokazati odricanje od kralja i savojske kraljevske kuće, budući da su upravo oni skinuli Mussolinija s vlasti i kapitulacijom izdali savez s Trećim Reichom. Fašisti su namjeravali provesti "socijalizaciju" odnosno određeni oblik nacionalizacije velikih tvrtki i tvornica. Trebala su biti osnovana i tvornička vijeća kako bi radnici mogli učestvovati u upravljanju i vođenju tvornica.

Nova fašistička republika je bila suočena s mnogobrojnim problemima. Njen teritorij se smanjivao napredovanjem anglo-američkih snaga, a njeni gradovi su bili izloženi razarajućim bombardovanjima neprijateljskog zrakoplovstva. Stanovništvo je znatnim dijelom bilo potpuno ravnodušno prema fašistima, a sve je više jačao antifašistički otpor. Po šumama i planinama su se stvarale partizanske jedinice, a u gradovima su djelovale antifašističke skupine koje se vršile atentate na Nijemce i fašiste. Organizovani su mnogobrojni štrajkovi po tvornicama, što je bio težak udarac za Nijemce, koji su u dobroj mjeri preuzeli kontrolu nad italijanskom industrijom. Nijemci su se veoma često ponašali kao okupatori. Nadzirali su sve aspekte života – od javne sigurnosti i borbe protiv partizana, do kontrole italijanskog gospodarstva i radne snage.

1.2 Pokret otpora

Rat, u mnogo čemu poguban za Italiju, je otkrio koliko je toga tragičnog postojalo u fašističkom režimu i što je izazvalo ogromne nevolje stanovništvu, posebno velikim gradovima koji su bili meta bombardovanja, a zatim vrlo ozbiljne i nerješive probleme sa obezbjeđivanjem hrane. To protivljenje fašizmu koje je potrajalo, iako u manjini i često razdijeljeno, tokom čitave dvije decenije, u godinama rata je povećalo svoje vidike i iznjedrilo odlučujući fenomen za današnju Italiju, što je bio Pokret otpora ustvari.

Za Pokret otpora se ne treba samo računati oružana borba protiv Nijemaca i Republikanaca iz Saloa od 25. jula 1943. (pad Mussolinija) do 25. jula 1944. (oslobođenje). Pokret otpora podrazumijeva i štrajkove radnika iz marta 1943., iz novembra i decembra iste godine i čak i više, za veliki broj radnika koji su u njima učestvovali i u onima iz marta 1944.

Ne treba zaboraviti doprinos stanovništva sa sjevera Italije koji, kao nova činjenica u historiji Italije, ukazuje na svjesnost tamošnjeg stanovništva da su ostali veoma udaljeni od središta događaja. Ustvari, u Pokretu otpora je prisutna „snažna klasna poruka“ i uspostavljaju se novi odnosi između radničke klase i nacije, koji se jasno vide u ovom „preplitanju štrajkova i ratnih poduhvata i društvenih zahtjeva“.

Posmatran sa društvenog i književnog aspekta, Pokret otpora je također imao veliki značaj koji se najprije izgradio i osjetio na društvenom planu, a tek kasnije, počevši od 1945., dakle po završetku Drugog svjetskog rata, i na književnom, odnosno kulturološkom. Kada se kaže na društvenom planu, misli se na društvo koje čine obični ljudi, pripadnici srednje radničke klase, ili pak seljaci. Dakle, oni koji su do tada bili isključeni iz svih važnijih političkih dešavanja ili su sami odbijali da budu njihov dio, smatrajući ih pogrešnima. Za italijanske intelektualce Pokret otpora predstavlja važan trenutak bratstva i jedinstva – koji privremeno stavlja u drugi plan unutrašnje razlike. Na taj način oživljava „novu“ književnost bilo zbog tematike bilo zbog načina izražavanja: referentni i trezveni realizam i naročito želju da se kreira priča koja je što je moguće više „objektivna“, „skladna“ i „anonimna“. Književna izdanja teže ka polu dokumenta, hronike i podupire ih hitna želja za komunikacijom, potaknuta kao što je to slučaj sa ujedinjenim historijskim iskustvom kod kojeg se vidi sva izvanrednost.

2 Neorealizam kao preporod italijanske književnosti

Veliko gibanje, započeto u doba rata, izmijenilo je pogled na kulturni svijet i načela umjetničkog stvaranja. Politički nemiri, iz kojih je nastala velika književna uznemirenost, natjerali su autore na neumornu djelatnost.⁶ Tridesetih godina dvadesetog stoljeća javlja se novi pokret u kojem se autori vraćaju realizmu, sa željom da obnove veze sa verističkom tradicijom a onda i sa realističkom. Postojalo je i nastojanje da se spoje sa evropskom avangardom.

Kako bi bolje objasnio neorealizam, Moravija u svom odgovoru Alanu Elkannu, u svom djelu *Moravijin život*, kaže:

Alan Elkann: „Da li neorealizam istinski predstavlja tadašnju Italiju?“

⁶ Rabac-Čondrić, Glorija (1965), *op. cit.* str. 208.

Alberto Moravija: „Italija je bila jedna siromašna i utučena država, ali puna velikodušnosti, barem među onim dijelom stanovništva koji je učestvovao u Pokretu otpora. Neorealizam u tom smislu, zasigurno, odražava stanje duha jednog dijela italijanske populacije. Ali ga odražava, kao što sam već rekao, bez posredstva svjesne i organizovane političke i društvene misli. To bi onda odvelo u sukob neorealiste i marksiste, komuniste i one protiv. Neorealistički pisci su, politički gledano, skoro svi bili komunisti, ali nisu prihvatili ideologiju koju je stvorio Maksim Gorki a odobrio i podržao Staljin. Zatvaranje Politecnica, Vittorinijevog časopisa i izbacivanje samog Vittorinija iz komunističke partije, je bila glavna epizoda ovog sukoba.“⁷

Većina pisaca, zaljubljenika u kinematografiju i općenito publike smatra da je neorealizam pokret koji je zaokupirao Italiju i probio se u sve njene sfere. To je književni pokret koji se pojavio početkom tridesetih godina objavom djela *Ravnodušni* Alberta Moravije i koji se veoma brzo proširio, a koji će se kasnije završiti romanom *Metello* Vasca Pratolinija.

Neorealizam svoje prve korijene ima upravo na polju različitih djela, napisanih tokom tridesetih godina, čiji se autori pozivaju na realizam prethodnog stoljeća, obrađujući nove motive i problematike u odnosu na verizam i odbacujući stroge granice naturalizma. Pokret se ojačao od 1940. godine do 1950., sa prvom fazom koja traje do 1947., i čija su djela prožeta strastvenim i spontanom entuzijazmom, i sa drugom fazom do 1948. do 1950. godine, godinom koju karakteriše znatan pad kada je u pitanju pisanje, ali i zarada. Iako veliki broj romana neorealizma izlazi između 1945. i 1950. godine, mnogi kritičari se slažu u mišljenju da neorealizam počinje objavom *Ravnodušnih* Alberta Moravije, i da završava 1955. godine, objavom *Metella* Vasca Pratolinija, a isti datumi se uzimaju i za početak i kraj neorealističke kinematografije.

Tridesetih godina dvadesetog stoljeća autori su se našli na bezizlaznom putu u kojem se nalazila italijanska književnost. Diktatura i cenzura su nadgledale svaki oblik umjetničke produkcije, pa čak i svaku kulturnu manifestaciju. Tako su neki autori počeli da favorizuju knjige koje su dopirale u Italiju, najčešće američke, a zatim da ih prevode i predstavljaju italijanskoj publici, kako bi ih potakli na neko otvorenije razmišljanje. Prodor stranog štiva u Italiju je potakao nemir kod čitatelja i ubrzao sazrijevanje krize svijesti. Već su ti prevodi uzбудili osjećajne italijanske pisce, koji su, podstaknuti američkim piscima, shvatili kako bi i oni mogli neke zapaljive teme umotati u vješte stilističke konstrukcije, te ih zatim predstaviti

⁷ Moravia, Alberto; Elkann, Alain (2007), *Vita di Moravia*, Bompiani, Milano, p. 163. Prevela: Ajla Ramić

javnosti kao bezopasne.⁸ Prijevodi stranih djela su postali sigurni instrumenti za uništavanje literarnog šovinizma i euforizma jer su javnosti prikazivali potpuno novi svijet umjetnosti, prožet spoznajom ljudskog bola i bijede.⁹

Općenito gledano, ograničenja neorealističke produkcije pokazuju kako nastojanja nekih pisaca za obnovom književnosti tridesetih godina nisu ostvarena, osim u nekim rijetkim slučajevima. U stvari, budući da poslijeratna očekivanja nisu odgovorala revolucionarnim posljedicama tako se i nada u kulturnu i književnu obnovu nije uklapala u raspravu o odnosima između produkcije i zahtjeva mase, a sve to još i zbog poteškoća i nesigurnosti snaga ljevice u političku budućnost. Osjećaj razočarenja koji je uslijedio pobudio je sumnju kod mnogih intelektualaca ali i samih pisaca. 1951. godine Carlo Bo je započeo istraživanje o neorealizmu da je isti postojao kao pokret još ranije u književnosti. Nakon nekog vremena, Carlo Salinari je napravio značajnu revoluciju koja se tiče čvrsto zauzetih stavova o neorealizmu, o jeziku i modelu književnosti.

Calvino opet naglašava da važnost neorealizma i nije toliko u samoj materiji i temama koje se mijenjaju od autora do autora, niti u samoj ideologiji, koliko u odbijanju klasičnih nastojanja u historiji italijanske književnosti da se piše elegično, istančano, slijedeći umjetnički kanon italijanskih gramatičara. Neorealizam, ustvari, predstavlja najveći napor, koji seže još od Dantea, da se italijanski govorni jezik pretoči u pisanu formu. S tim narodnim izrazom ide i odabir tema iz „naroda“, opisivanje svijeta s tačke gledišta „običnog“ čovjeka.

10

Sve ono poslijeratno što se dešavalo i što je zahvatilo Italiju, bilo je neiscrpni izvor inspiraciji. Autori su nastojali da istražuju cjelovite istine, te su tako nadjačali pesimistički ton besciljnih pisanja. Odbili su da čovjeka predstave kao nepostojeće svojstvo jer su bili svjesni da su nesređene državne, socijalne i klasne prilike razapele pojedince između očaja i nade, te da su pojedinci smješteni u bezizlaznu situaciju.

U predgovoru djela *Il neorealismo italiano* Brunella Rondija, Roberto Rosellini kaže:

„Neorealizam je iznad svega umjetnost konstatacije, (to jest približavanje objektivnoj stvarnosti, sagledavši je onakvu kakva jeste, bez filtra predrasuda i

⁸ Rabac-Čondrić, Glorija (1965), *op. cit.* str. 23.

⁹ Ivi, str. 26.

¹⁰ Calvino, Italo (1947), *I sentieri dei nidi di ragno*, Einaudi, Torino, str. 8.

*sheme). To je, znači, neposredno uspostavljanje kontakta s čovjekom. Neorealizam ima, prije svega, vrijednost kao pokazivač moralnih, duhovnih, materijalnih potreba čovjeka. On je sredstvo za vršenje pritiska na svijest, za predstavljanje problema.*¹¹

Pitanje "čovjeka" pojavilo se neodvojivo od pitanja oslobođenja od diktature i njemačke okupacije. Autori "čovjeka" smatraju kao individu koja je žrtvovana Mussolinijevom apsolutizmu. Pitanje "čovjeka" se nameće kao tema svim neorealisticima bez obzira na situaciju. Sićušni, obični ljudi koje se provlače kroz djela neorealista nisu heroji, niti avangardisti po funkciji i ne poznaju velike ideale. Oni su pronađenim u potpuno zaspotavljenim slojevima društva u kojima su ideali i snovi potisnuti.¹²

2.1 Poetika neorealizma

Za poetiku neorealizma, načela, norme i pravila iskravaju sami kao unutrašnja jezgra novog revolucionarnog vrenja u kulturi i umjetnosti, novog stava prema životu i snažnog pomijeranja stvaralaca prema čovjeku tadašnjice. U snažnom naletu oduševljenja i elana autori nisu gubili vrijeme u raspravljanju ili dogovaranju oko načela ili pravila pokreta, nego su krenuli direktno u "stvarnost" da bi iz nje izvukli ono najrealnije i prenijeli u svoja djela.¹³

Poslijeratni intelektualci su bili svjesni da svjedoče jednoj mračnoj epohi, onoj koju je označio fašizam, i početku jedne druge, potpuno suprotne, one u kojoj je Italija slobodna, rođena iz antifašističke borbe i Pokreta otpora. Padom fašizma pao je i tamni povež nametnut kulturi i ono što su neki prije izražavali na neprijatan način sada je rečeno i napisano sa naglaskom na ponovnu slobodu.

Od autora se traži prihvatanje trenutnih problema, stvarnosti, Italije koju je uništio rat, koju su izdali oni koji su je trebali braniti. Sve to je bilo prisutno u gradovima, na selima i u fabrikama i to ne da bi se oplakivala stvarnost i sve ove stvari nego da se odlučno teži kao obnovi, kako duhovnoj tako i fizičkoj. Upravo to je bio zadatak koji su pisci smatrali da im je dodijeljen, moralni i politički angažman u ovoj historijski određenoj situaciji, u kojoj uloga umjetnika ne bi trebala biti ništa posebno niti odvojeno od stvarnosti, nego u suprotnosti, on je morao biti potpuno posvećen, shvatiti stvarnost ne samo kao predmet umjetničkog

¹¹ Rondi, Brunello (1956), *Il neorealismo italiano*, Guanda, Parma, str. 6. Prevela: Ajla Ramić.

¹² Rabac-Čondrić, Glorija (1965), *op. cit.* str. 103.

¹³ Ivi, str. 71.

stvaralaštva, nego bi umjetnik trebao, napustivši svoju individualnost, voditi svoju političku bitku unutar organizovanog naprednog pokreta.

Umjetnik shvata da više ne smije suditi određenim ljudskim raspoloženjima i umjetničkim ostvarenjima, nego se mora odreći apologetskih sklonosti, uvrstiti se u redove zajednice i smjestiti se među ljude, a prvi zadatak mu je upoznati pojave s kojim se susreće i otkriti istine u njima.¹⁴

Pisci se sada odlučuju posvetiti pisanju novele, te skreću pogled na nove momente čovjekovog postojanja i ublažavaju osnovni tematski problem: podjela društva i klasna podređenost seoskih proizvođača, a sve to kako bi stvorili vezu između autora i čitatelja. Pisac je želio da ljude prikaže u onakvom moralnom svjetlu kakvo odgovara njihovom klasnom položaju, te da razbije predrasude o naslijeđenoj podvojenosti.¹⁵ Uloga intelektualca je potpomognuta Gramscijevom teorijom o književnosti i ulozi intelektualca u društvu.

Zatim se pojavljuje roman u svojoj, do sada, najsavršenijoj formi, neposredno nakon Drugog svjetskog rata, i karakteriše ga traganje za istinitošću činjenica. Autor romana upozorava na istinu kao na neizbježni imperativ, koji se nameće u svakoj riječi. Svaka stranica oslikava istinu otkrivenu u srcu ljudskog društva. Upravo ovakva istina je morala biti predstavljena što vjernije i trebala je sačuvati svoju autentičnost.¹⁶ Za takav način predstavljanja je bila potrebna funkcionalnost izraza. U kontekstu u kojem se političko-ideološki razlozi prepliću, na složen način, sa strogo književnim razlozima, samo ponovno vrednovanje romana kao važnog protiv trenda prozne umjetnosti teži ka uznemirujućim situacijama. Pisanje sada znači prekid odnosa sa retoričkim stilom te znatno grubim načinom, povezujući se ne samo sa narativnim nitima Verge, Tozzija i Pirandella, nego i usvajanje narativnih tehnika dvadesetog stoljeća. Upravo zbog toga se roman *Ravnodušni* smatra prekidom sa literarnim tradicijama i ondašnjim shvatanjima umjetničkog stvaranja. *Ravnodušni* su raskinuli sa konvencionalnim temama i načinom pisanja, odgurnuli verbalizam i oslonili se na pozitivna iskustva stranih pisaca.¹⁷

Neorealisti su se našli u svijetu s kojim su srasli i postali dio njegove stvarnosti. Pred njihovu svijest je stao čovjek, ratom iscrpljen, klasno ugnjetavan i moralno izobličen, ustvari čitavi redovi takvih ljudi koji su dočekali da se i njihovo ime u historiji negdje zabilježi. Zbog

¹⁴ Ivi, str.73.

¹⁵ Ivi, str. 33.

¹⁶ Mejdanija, Mirza (2010), Poetika neorealizma, U: *Sophos*, Filozofski fakultet, Sarajevo, str. 165.

¹⁷ Rabac-Čondrić, Glorija (1965), *op. cit.* str. 51., 52.

toga, pisci biraju svoje teme u korist jezika i tehnike pisanja. Svaka riječ, slika, svaka scena i pokret su morali oslikavati što prikladniji kontekst. Tako se počeo više voljeti izraz koji nije čist, okrutan jezik i spontan dijalog Samo na takav način, autor je mogao dočarati ambijent i atmosferu u kojem su se kretali likovi. Prikazujući takav doživljaj, umjetnik je morao izbjegavati subjektivizaciju i da čovjeka predstavi kao istinitog, s crtama zajedničkog koje spajaju ljude u određenom vremenu i prostoru.¹⁸

Kroz djelatnost neorealističkih autora, na književnom i kulturnom planu, počinje se rušiti mit dalekih tradicija, umjetničke nadmoći italijanske nacije i ovim se potresa mit heroja. Potvrđuje se osuda kulture koja nije mogla preživjeti samo sa uzvisivanjem slobode pojedinca i pohvale superheroja. U romanima mladih autora, uoči Drugog svjetskog rata, bilo je skriveno nešto razarajuće ali i u isto vrijeme konstruktivno. Propadaju iluzije, nade i naivni snovi, a gradi se još čvršće povjerenje u čovjeka i u pisca. Nova književna djela obećavaju da se neće udaljiti od čovjekove svakodnevnice, da će spriječiti neprestana razočarenja i da će tragati za istinom koja će čovjekovom životu dati neki smisao, nastojanje koje će se razviti pojavom neorealizma nakon rata. Umjetnost neorealizma nije proizvod neke škole i nastao je bez ikakvog zakona, principa i modela. U pogledu njegove poetike je zahtjev koji nalaže da središte umjetničkih ostvarenja bude "današnji čovjek", gdje svaka priča mora biti zasnovana na istini i nositi nešto u sebi što je povezuje sa svijetom u kome je nastala.

Neorealistički pokret je bio jedan od najznačajnijih pokreta prvih godina nakon Drugog svjetskog rata i ostavio je neizbrisive tragove u italijanskoj kulturi i općenito u književnosti. Poetika neorealizma nije nastala iz velikih teorija i književna kritika je teško pronalazila tačnu definiciju pokreta ili škole ili stila ili općenito umjetnosti neorealizma.

Principi neorealizma, njegove norme i pravila su se stvarala spontano i proizvode unutrašnje jezgro revolucionarnih pokreta kulture i umjetnosti, koji su oživjeli izmijenjeni stav prema postojanju i stav autora prema savremenom čovjeku.

Teško je odrediti relevantne karakteristike ove poetike. Ona se razlikuje od drugih zato što odbija privilegije vodećih klasa i potvrđuje jednakost svih društvenih poredaka. Neorealizam poziva na istinitost, usteže se od individualizma i samoće, odbacuje umjetnost kao klasnu privilegiju. Odbacuje sve intelektualne, moralne i duhovne granice, zato što se svaki čovjek može naći u umjetničkom svijetu, zato što svaki čovjek ima pravo da svojim

¹⁸ Ivi, str. 74.

postojanjem obogati književno djelo. Iz tog razloga, organizaciona struktura i kompozicija oslobođeni su svih shema i zakona.

Želja za stvarnošću i potreba za angažmanom su neizbježno uticale na autorov umjetniki izražaj, posebno na jezik i stil. Budući da nova poetika zahtijeva novi odnos pisca prema stvarnosti, a zatim i prema čovjeku, novu tematiku u kompoziciju, autori su zatražili slobodu izražavanja, nesmetanu upotrebu svih jezičkih sredstava, nez sintaktičkih, leksičkih ili morfoloških ograničenja.¹⁹ Naposljetku, neorealistička književnost teži za direktnošću, odbacuje se sofisticiranost književnosti prethodnog stoljeća. Težilo se neknjiževnom jeziku, bazičnom, koji se ugleda na govorni jezik, sa korištenjem žargona i dijalekata. Dominantna komponenta postaju predmetni opisi i dijalozi sa pravim značenjem i logičkim smislom. Opisi više ne služe za prikazivanje karakteristika, nego za dočaravanje atmosfere, te za prikazivanje predmeta i stvari koji posreduju odvijanju radnje.²⁰ Kao osnovni rekviziti izražavanja prihvaćene su intonacion i zvučn figure, ali da bi se sačuvao opći smisao potrebno je potcrtati smisaonu osnovu rečenice što se postizalo interpukcijom, inverzijom, elipsom i ponavljanjem. Njihovom upotrebom, do izražaja dolaze elementi koji imaju posebno značenje. U jezik pripovijedanja upadaju narodni izrazi uzeti iz svakodnevnog i govorno jezika ili dijalekta, žargonske riječi, neologizmi i barbarizmi.²¹ Na taj način pisci raspolažu bogatim jezičkim materijalom, zastupljena je sloboda jezika, te su tako prekršena pravila rečenice.

Poetika neorealizma se temeljila na dokazima i sastojala se od želja i potreba naroda. Ona je svoj umjetnički impuls usmjeravala na prostor društvenih događaja i okretala se savremenom čovjeku. Ulogu je preuzimao čovjek kojem su oduzeta prava, nesposoban, ravnodušan, i upravo takav čovjek je bio subjekat kreativnog procesa. Učestvovao je u otkrivanju životnih tajni i zagonetki, suočavao se sa njima i savladavao ih. Najuzvišenija tačka ove poetike je vlastito zatvaranje u ovog običnog čovjeka, koji je do juče bio zanemaren, a danas spreman da pobijedi u bici sa istinom, u kojoj je sve do nedavno bio rob.

¹⁹ Ivi, str. 82.

²⁰ Ibid.

²¹ Ivi, str. 83.

3 Alberto Moravija – prava neorealistička duša

Dramaturg i prozni pisac, čije je pravo ime Alberto Pincherle.²² Jedan je od najvažnijih italijanskih pisaca u poslijeratnom periodu. Rodio se u Rimu 1907. godine, a zbog svoje bolesti, koju je dobio još kao dijete, morao se preseliti i liječiti u predjelu blizu Alpa. Vrlo rano, zbog svog jevrejskog porijekla, smatrao se kompetentnim da kritikuje fašistički Mussolinijev režim koji se ticao italijanskih jevreja. Aspekti njegovog književnog stvaralaštva prvobitno su se ticali političke situacije u Italiji još za vrijeme dok je trajala Kraljevina Italija.

Početakom tridesetih godina počeo je raditi kao novinar časopisa *La Stampa*, a zatim i novina *La Gazzetta del Popolo*, gdje je napisao mnoge članke vezane za njegova putovanja po svijetu. Njegovo nezadovoljstvo prema fašizmu i sklonost ka marksizmu su ga doveli do otkaza iz *La Gazzetta del Popolo*. Zbog odbijanja pokreta koji je vodio Mussolini upisat je na listu neprijatelja Države. Upravo zbog toga je bio prinuđen pobjeći iz Rima, zajedno sa svojom ženom Elsom Morante, i nekoliko mjeseci se skrivati u okolnim selima.²³

U djelima Albera Moravije se isprepliću teme frejdske psihoanalize. Sigmund Freud je začeo jedan sofisticirani teorijski psihološki sistem²⁴ u kojem akcenat stavlja na čovjekove instinkte, a posebice one seksualne. Tako, Moravija, već sa svojim prvim romanom *Ravnodušni* pokazuje interes za takvu tematiku. Riječ je o moralnim problemima urbanog čovjeka, instinktivnom egoizmu, krizi u seksualnom razvoju i o doživljenim ljubavnim trenucima. Zbog nemogućnosti da vodi "normalan" život i da uspostavi "normalne" odnose s ljudima, Moravija optužuje društvo koje se zasniva na "materijalnom" i koje od čovjeka pravi samo predmet.

Moravija je nemilosrdan svjedok savremenog građanskog stanja; u tom svijetu autor pažljivo istražuje najmoralniju i najzaokupljeniju ustanovu, obitelj, koja se osjeća kao mikrokozmos nesposobnosti i sebičnosti. Morbidna opsjednutost seksom i incestom simbol je te degradacije, što čini buržoaski svijet bolesnom i korumpiranom stvarnošću u korijenu. Svi ovi elementi, analizirani i kroz osobno promatranje autora i uz pomoć psihoanalize, poprimaju oblik društvene bolesti i društvene kontroverze.

²² Cacciaglia, Norberto (2007), *La letteratura italiana nel '900, spunti critici di letteratura*, Franco Angeli, Milano, 2007, p. 53.

²³ Ivi, str. 135.

²⁴ Ivi, str. 54.

Giuseppe Prezzolini govorio je o Moraviji kao najvećem italijanskom pripovjedaču 20. stoljeća: autor "sposoban iz svakog trenutka života izvuće zaplet, situaciju, ne ponavljajući se, prateći ukus publike, dubinom introspekcije.

3.1 Poetika

Politička klima Italije pedesetih godina prošlog stoljeća potaknula je više intelektualaca da se, nasuprot konzervativizmu vladajućih stranaka, istaknu na položaje ekstremnog bunta. Vjerojatno je da je Moravija znao naglasiti dekadentne aspekte društva. Rim nije bio najprikladniji grad za razumijevanje progresivnog potencijala italijanskog ekonomskog razvoja. Kritika buržoazije bila je tradicija u književnosti koja je uticala na Moraviju.

Moravija u svojim djelima opisuje moćnu klasu italijanskog društva u kojem je odrastao, kritikujući je iz nekoliko razloga. Odbija „težak, jadan i surov“ način života, koji guši svaku želju i nadu za napredak.

Kako je stario, tako se i njegov interes za pisanje mijenjao. Nakon progonstva iz Rima, njegove ideje su se sve više vezivale za marksizam, izražavajući zainteresovanost za život „običnog“ čovjeka. O poduzetnicima i trgovcima Moravija ne govori baš mnogo. Uglavnom nemaju neke veze sa imućnim klasama i pripadaju „narodu“. Oni su pokvareni, blesavi i malo cijenjeni zbog njihovog „ograničenog“ pogleda na život. Jedinu izuzetak je glavni lik *Ćócare*. *Ćezira* je snažna i inteligentna žena koja se veoma mlada pristala udati za zajedljivog trgovca kako bi živjela u bogatstvu. Nakon što ostaje udovica, strasno se upušta u poslove koji su joj ostali iza muža. Značajno je da njena priča nema zaključak: žena pripisuje trgovcima odgovornost za užasne životne uvjete Italijana, kaže da se želi odreći posla, ali nakon rata vraća se u dućan koji ju je učinio malom poduzetnicom.

Ako se isključi *La ciociara*, birokrati, vlasnici, upravitelji zemljišta, poduzetnici i trgovci nikada nisu protagonisti Moravijinih romana; nisu mu prirastali srcu, karakterišu pozadinu priča koje imaju u centru druge likove i druge prohtjeve. Autor nikada do sad nije nastojao da opiše italijansko društvo svog vremena, ono što ga pritišće, njegov vlastiti arhetip.

Kritika buržoazije jedna je od ovih formula: ona odgovara potrebi identifikacije protivnika bez oklijevanja; to je amblem. "Buržoazija", na kraju, sve je ono što pisac, iz različitih razloga, osjeća potrebu da kritikuje.

U integralnom stilu, integralnom čovjeku i integralnoj stvarnosti sažima se umjetnička Moravijina vizija. Prema njegovom mišljenju, treba se istaći sve što je međusobno povezano, a ispustiti sve što je sporedno i epizodično. Upravo ta neobična briga o stvarima koje treba reći i koje treba izbjeći uvjetovala je posebnu tehniku predstavljanja. Bez upotrebe posebnih leksičkih i izražajnih rekvizita, bez zadržavanja na opisima i bez pedantnog uvođenja likova, predodžba o ljudima i dešavanjima je postala jezgrovitija. Junaci se suočavaju neposredno, stupaju u kontakt bez okolišanja. Sve to je u skladu sa umjetničkim postupkom autora, to jest sa njegovom željom da se ništa ne iskrivi i da se stvari predoče onakve kakve jesu.²⁵ U Moravijinim romanima pisanje je lagano, ugladeno i hladno, karakteristično po svedenom vokabularu i namjerno oskudijeva formalnim usavršavanjem, stil je prost i odgovarajući stvarnosti.²⁶

3.1.1 Likovi

Prepušteni svom postojanju, Moravijini likovi se sunovraćaju u strašnu propast i srljuaju u ništavilo koje će ih progutati. Moravijina angažiranost u definisanju likova nije usmjerena na stvaranje karaktera, tipova radi interpretacije neke ljudske ili društvene pojave, već cilja na prediziranje jednog vremenski određenog detalja iz života. Za dobijanje cjelokupne slike autor se služi raznim sredstvima prikazivanja i metodama oblikovanja, te za neorealističkim vezivanjem čovjeka i sredine.²⁷

Pisac dolazi do zaključka da se s ljudskim sudbinama poigrava slučaj. On presreće pojedince, prekida njihov ustaljeni ritam življenja, izbacuje ih iz normalne kolotečine, pogađa na prepad i povređuje ih.

3.2 Moravija i neorealizam

Moravija je svoje učesće u ovom pokretu zvanično najavio svojim djelom *Ravnodušni*. Iako ta najava i nije bila pretjerano zvučna, ipak je skrenula pažnju publike i kritike.

Poslije prvog dodira s istinom autor je pronašao mnoštvo tema koje se kriju u buržoaskoj društvenoj stvarnosti. Prvo je otkrio da postoje problemi moralne, intelektualne i seksualne prirode, koje je italijanska umjetnost ili ignorisala ili zataškavala romantičarskim mitom.²⁸

²⁵ Rabac-Čondrić, Glorija (1965), *op. cit.* str. 140.

²⁶ Vottari, Giuseppe (2001), *Letteratura italiana 3. Ottocento e Novecento*, Alpha Test, Milano, str. 111.

²⁷ Rabac-Čondrić, Glorija (1965), *op. cit.* str. 133.

²⁸ Ivi, str. 130.

Moravija je već na početku svog djelovanja ukrašavao rečenice harmoničnošću i intonacionom raznorvršnošću, trudeći se da ih podesi emocionalnom odnosu prema pronađenoj istini, koju stavlja kao osnovu pripovijedanja.

Moravija vrlo smjelo zalazi u predjele morala i nikog ne šteti kada priča o licemjerstvu. Vješto sastavlja portrete ljudi pregaženog ponosa, okaljanih ličnim životnim postupcima. On se angažirao da dokrajči sliku savremenika izgubljene svijesti, potisnute volje, pogaženog dostojanstva. Umjesto da preuzme vodstvo nad dobro zamišljenim likovima junka, autor tapka za njima i dopušta da ga vode kroz ekstravagantne ambijente grada, kroz privlačne pejzaže periferije.²⁹

4 Čočara

Događaji koji su doveli do pisanja *Čočare* su mnogobrojni. Dan presudan za autora i za Italiju bio je svakako taj 8. septembar 1943. godine. Moravija i njegova supruga Elsa Morante su napustili Rim i uputili se prema Napulju u nadi da napuste ratište, međutim nisu mogli dalje od Fondija te su se uputili u planine, živeći 8 mjeseci u mjestu Sant'Agata (u knjizi Sant'Eufemija). Krajem maja 1944. su bili „oslobođeni“ i u junu kada je Rim bio oslobođen oni su se i vratili u njega. Upravo tih osam mjeseci su na Moraviju ostavili neizbrisiv trag. Tako je provodeći vrijeme u planinama bilježio događaje, osobe, razmišljanja i sve što se oko njega dešavalo.

Čočara je u Italiji premijerno objavljena 1957. godine. Moravija ju je napisao na osnovu vlastitih iskustava koje je doživio boraveću i živeći u ruralnoj italijanskoj provinciji tokom 1943. i 1944. godine i to u vrijeme propasti Mussolinijevog fašizma i kapitulacije Italije.³⁰ Predstavlja svjedočenje o tragičnosti ljudske, a naročito ženske pozicije u svijetu i smatra se jednim od najvažnijih romana italijanske književnosti dvadesetog stoljeća.

Sam Moravija u svom jednom pismu iz 1956. Godine piše da bi naslov, koji bi najviše odgovarao radnji djela, trebao biti „Silovanje“, i to „silovanje Italije“, budući da se u djelu ne radi samo o ljubavi, nego i o zločinu počinjenom nad Italijom, ali da, ipak, ostavlja naziv *Čočara*.³¹

²⁹ Ivi, str. 136.

³⁰ Moravija, Alberto (2003), *Čočara*, Narodna knjiga Alfa, Beograd, str. 365.

³¹ Moravia, Alberto (2010), *La ciociara*, Tascabili Bompiani, Milano, str. XVII, a cura di Tonino Tornitore.

U glavnoj ulozi usamljene udovice, provincijalke po porijeklu, žene u srednjim godinama, javlja se naslovna junakinja. Ona je zbog straha od savezničkog napredovanja i sloma Italije, napustila svoju trgovinu u Rimu i sa maloljetnom kćerkom pokušala da preživi u surovim ratnim okolnostima. Moravija joj je dao nadimak Čočara da bi istakao crte njenog mentaliteta. Ona potiče iz južnog dijela Lacija, odakle su u glavni grad Italije sa planina uvijek stizale lijepe i vrlo otresite žene.

Štaviše, Moravija joj povjerava i ulogu naratorke, te nam Čočara, živo i dramatično, priča o sebi i svojoj kćeri Rozeti, odnosno raznovrsnim zbivanjima iz predratnog Rima, te iznosi cjelinu tragičnog ratnog iskustva.

Kao zagovornik individualizma, protivnik totalitarnih ideja, Moravija nastoji da oštro rezanom realističnom pričom ocrta individualnost Čočarine borbe sa nedaćama. On će kroz ispovijest otkriti razloge njenog braka iz računa sa mnogo starijim i apsolutno neodgovarajućim rimskim trgovcem, pokazaće nam njene moralne svetonazore, trenutak podavanja dobrotvoru koji joj omogućava trgovinsku transakciju prije bijega u provinciju.

Neke od znatnijih vrijednosti Moravijine pripovjedne alhemije tiču se njegove sposobnosti da živo slika raznovrsne psihološke portrete seljaka, primitivnih planinaca, kod kojih će Čočara i Rozeta stanovati katkad u iznimno rizičnim okolnostima. Vodeći računa o ubjedljivosti Čočarinog svjedočenja o životu, italijanski romansijer će najčešće lomiti stereotipna vjerovanja o ratu, odnosima vojski i vojnika, savezničkom iskrcavanju u Italiji ali i posljedicama.

Jedan od najprovokativnijih Moravijinih manevara tiče se promjena u ponašanju Rozete, koja se poslije silovanja u crkvi, pretvara u djevojku lakog morala i neočekivanog ponašanja.

Prema mišljenju nekih kritičara, središnji dio romana se čini monoton i dug. Zapravo, radnja teče polako i kada čitatelj pomisli da je napetost ublažena, gotovo na kraju romana, događaji se zapliću dolaskom devetog poglavlja u kojem se događa nemila i dramatična scena silovanja Rozete, koje se označava kao glavni i najvažniji dio romana. Događaj koji se nije desio u punom jeku rata, nego baš onda kada se činilo da se sve smirilo i da je opasnost prošla.

Roman je podijeljen na jedanaest poglavlja i napisan je u prvom licu koje odgovara glasu naratora. Prema Moravijinom mišljenju, upravo je izražavanje u prvom licu ono što je

nedostajalo modernoj književnosti, te da je prvo lice vjerni predstavnik objektivne slike društva tog vremena.³²

Ono što ovo djelo čini jednim od najvažnijih djela italijanske književnosti i historije su tri glavna aspekta romana:

1. **STIL** – Negodovanje u vezi ovog djela se odnosilo na neke leksičke nejasnoće u vezi sa razdvajanjem realizma i pornografije. Međutim, Moravija se brani tvrdnjom da je seksualni čin ustvari život i da se ne radi o nekoj lošoj stvari i da je ustvari njegovo predstavljanje realizam. Stoga, nije mu presotajalo ništa drugo nego da jezik bude upravo takav, sirov. On će tokom nastavka radnje varirati iz blažeg u oštriji i obrnuto.
2. **STRUKTURA** – Za neke je glavni dio knjige veoma dug i naporan, za druge opet suprotno, smatraju da se sve prebrzo opisalo. I sam Moravija je bio zbunjen objašnjavajući da je glavni dio toliko opisao iz dva razloga: da bi čitaoci osjetili iscrpljujuće iščekivanje slobode i dane provedene u planinama, a onda i zato da bi se na kraju bolje istakao Rozetin preobražaj, stvarajući kontrast između dugog perioda rata i katastrofe koja se desila na kraju kada su mislili da je najgore prošlo.
Iako su ratni događaji bili i više nego historijska podloga, *Ćóćara*, ipak, nije ratni roman, nego je priča o nasilju. Nija čak ni ljubavni roman. U središte svega Moravija stavlja zločin počinjen nad Rozetom. Sve to pokazuju i narativne metode koje su korištene: predosjećanje, ozbiljnost, neočekivanost. Dakle, dužina glavnog dijela je opravdana tako što ona želi stvoriti neočekivanost opasnosti koja je u isto vrijeme i veoma raširena ali i slaba, zatim želi stvoriti monotono iščekivanje barem tračka nade, tako da, taman kad čitatelj pomisli da je napokon prestala napetost, potrese ga dramatični zaokret ali i ubrzani tempo koji se međusobno prepliću.
3. **LIKОВИ** – Sa ovim svojim romanom Moravija napušta, po prvi put, tradiciju trećeg lica, zato što smatra da je prvo lice upravo ono što karakteriše modernu naraciju i ukazuje na nedostatak nade u objektivnu stvarnost koja je zajednička autoru i čitatelju. Prvo lice ima za zadatak da ispuni zahtjeve autora da vlastitim motivima da dramatičnu formu i da oživi vlastita sjećanja. Osim Ćezire, koja je upravo narator, dva glavna lika predstavljaju i Rozeta, njena kćerka i Mikele.³³

³² Ivi., str. XXVI.

³³ Moravia, Alberto (2012), *La Ciociara*, Bompiani, Milano, str. XXIII-XXVII.

Moravija je tvrdio da je, vraćajući se ovim djelom poetici neorealizma, zatvorio jedan krug koji je započeo sa svojim djelom *Ravnodušni*. Riječ je o mladom intelektualcu, kojeg je uveo djelom *Ravnodušni*, a zaključio djelom *Ćóćara*. Ime mu je Mikele i on je lik koji je kroz svo svoje iskustvo, koje mu je ponudio zatvoreni i nemoćni svijet fašizma, umro u pokušaju da spasi ljude.

4.1 Paradigme u romanu *Ćóćara*

Alberto Moravija je jedan od pisaca koji je svoja lična iskustva i zapažanja prenio u romane, stvorivši tako književna svjedočenja o svom vremenu, ili preciznije, društvene paradigme. Već u svojim prvim romanima, on se okrenuo realističnom prikazivanju društva, te iznošenju negativnih stavova u pogledu malograđanstva i fašističkog režima, čemu je primjer djelo *Ravnodušni* iz 1929., a kasnije i brojna djela među kojima se ističe *Ćóćara*. Za razliku od romana *Ravnodušni*, koji zajedno sa romanima *Pogrešne ambicije* i *Agostino* pripada prvoj Moravijinoj fazi pisanja vezano za građanstvo, roman *Ćóćara* veže se za takozvanu *narodnu fazu* u koju se još ubrajaju i roman *Rimljanka*, te brojne pripovijetke u *Rimskim pričama*. Po mišljenju većine književnih kritičara, *narodna faza* je najbliža neorealizmu, kako zbog stila, tako i zbog smještanja radnje u sociološki i ratni ambijent, a jedan od njenih važnijih plodova je roman *Ćóćara*. Moravijine društvene paradigme predstavljaju socio-psihološku analizu doba o kojem piše, pa tako ni teme romana nisu samo politička previranja, ratna dešavanja i čovjek u njima, nego i čovjekova intimna, unutarnja, odnosno psihološka razmišljanja i problemi, kao što su materijalizam, gubitak moralnih vrijednosti, a samim tim i osjećajnosti što za rezultat ima usamljenost čovjeka. *Ćóćara* je roman u kojem Moravija objedinjuje paradigmu pojedinca tokom ratnih dešavanja i Pokreta otpora. Tako se u *Ćóćari* susrećemo sa više paralelnih tematika, koje idu od onih koje prikazuju ratne užase poput gladi, do paradigmi o malograđanstvu usljed tih užasa, zatim o ženi ili pak do političkih paradigmi kao što je prikazivanje komunizma.

Ovim romanom, Moravija je želio naročito istaći tragediju koju sa sobom nosi rat, pošto je i sam osjetio njegove posljedice. Roman je, naime, autobiografskog karaktera, to jeste jedna vrsta dokumentacije autorovog iskustva tokom bijega i boravka u Fondiju 1943. godine, na koji ga je prisilio izrazito veliki rizik od hapšenja. Moravija pokazuje da niti jedno mjesto, čak ni ono najizolovanije i najmanje, ne može u potpunosti izbjeći dramatičnu ratnu realnost, što potvrđuju iskustva glavnih likova, Ćezire i njene kćerke Rozete, koje bježe iz okupiranog

Rima u rodno selo Čezire, očekujući da će u njemu naći utočište i sreću. U suprotnosti sa očekivanjima, i to mjesto se promijenilo i podleglo negativnim uticajima rata, koji se tu ogledaju kroz gubitak moralnih vrijednosti i egoizam mještana, njihovu pohlepu i spremnost da varaju i krađu kako bi sačuvali sebe usljed ratne bijede. Ti dijelovi romana, ustvari su paradigma postupaka na koje su pojedinci spremni kada su izloženi prijetnji po lični položaj. Za razliku od njih, Mikele, mladi intelektualac u tom selu, primjer je političkog, društvenog i moralnog sazrijevanja čovjeka, svijetla tačka u crnilu rata. Njegov lik, nastavak je lika iz romana *Ravnodušni*, odnosno njegov završetak, budući da u romanu *Ćočara* Mikele prevazilazi ravnodušnost koja ga je ranije odlikovala i postaje svjestan svoje uloge u antifašističkoj borbi. On zajedno sa Čezinom i njenom kćerkom čini nosioce velikih političkih i moralnih paradigmi: neupućenost seljaka u političku situaciju unutar koje žive, čemu je Čezira primjer, zatim broba za egzistenciju u ratnim uslovima, paradigma organskog intelektualca vođenog antifašizmom uprkos njegovoj izloženosti drugačijim situacijama, a primjer za to je svakako Mikele.

O neupućenosti, odnosno neključenosti seoskog stanovništva u političku situaciju, već se ranije govorilo, a i sam Moravija je iznio svoje mišljenje o tome u listu *Mercurio* u kojem je govorio o svom iskustvu u bijegu:

Ukoliko bih morao suditi o političkoj zrelosti italijanskog naroda na osnovu tog malog svijeta, moram reći da bih izgubio svaku nadu. Seljaci, svi nepismeni, nisu znali čak ni šta je nacizam, fašizam, Njemačka ili Engleska; drugi su znali nešto malo više i mislili su samo na to kako da se sačuvaju. Za devet mjeseci, nisam niti jednom čuo da se govori o Italiji i katastrofi Italije.³⁴

Isto ovakve viđenje, Moravija je kasnije potvrdio kroz lik Čezire, seljanke koja se ne razumije u politiku, u djelu *Ćočara*:

Nikad se nisam bavila politikom i ništa nisam znala ni o fašistima, ni o Englezima, ni o Rusima, ni o Amerikancima: iako ne tvrdim da sam od slušanja silnih razgovora oko sebe išta razumela, ipak sam osećala da ništa dobro ne očekuje sirotinju kakva smo mi bili.³⁵

Međutim, s druge strane postoji Mikele koji je seljak intelektualac, koji nastoji upoznati seljake sa političkom situacijom, ali koji se ipak smatra nedovoljno vještim te svoje

³⁴ Moravia, Alberto (1995), *La ciociara*, Bompiani, Milano, str. 5.

³⁵ Ivi, str. 24.

znanje preuzim od Ćezire, za koju smatra da je iskusna, budući da su njegova iskustva veoma oskudna. Njegovi stavovi su u suprotnosti sa fašističkim obrazovanjem koje je stekao, te je očigledan njegov prezir prema sloju društva iz kojeg potiče. Njegova reakcija je simbolična i snažna. On se vodi drugačijim političkim i moralnim vrijednostima koje nije naslijedio od sloja društva iz kojeg potiče, nego je okrenut antifašističkoj ideologiji, koja je u uskoj vezi sa moralnim vrijednostima koje su najbliže običnom čovjeku. Takve vrijednosti on vidi i u Ćeziri:

*Ti, Ćezira, (obema nam je govorio, a i mi njemu), ti si trgovac i istina je da misliš samo na svoju trgovinu, ali te trgovanje nije pokvarilo, ostala si, srećom, kakva si bila kao dete.*³⁶

Ovakav stav pokazuje izvornu nevinost seljaka u odnosu na korumpirano građanstvo.

U drugom dijelu romana Mikele se, ipak, prikazuje u sve pozitivnijem svjetlu da bi na kraju, svojim žrtvovanjem i odlaskom sa Nijecima, pokazao da svoje ideje zna pretvoriti u djela, čime je Moravija upotpunio svoju ideju o sazrijevanju mladog građanskog intelektualca u organskog. Mikele je, takođe, i slika pojedinca, odnosno intelektualca u vrtlogu političke, odnosno antifašističke borbe, što ujedno predstavlja Moravijin doprinos neorealističkim paradigmatama pojedinca i društva u toj borbi.

Pored Ćezire i Mikelea, tu je i Rozeta, ali ona ne predstavlja pojedinca u vrtlogu političke borbe, nego pojedinca kao žrtvu moralnog i fizičkog nasilja koje sa sobom nosi rat. Silovanje Rozete i posljedice koje ono ima po nju, ali i njenu majku, su najdramatičnija slika ratnih užasa i tragova koji iza njih ostaju. One su vidljive u njenom ponašanju koje se drastično mijenja jer ona zbog psiho fizičke traume napušta sve moralne vrijednosti, okreće se autodestrukciji koja nije rješenje. Rješenje skoro i ne postoji, čak ni samoubistvo o kojem razmišlja Ćezira nema smisla jer društvo bi i dalje moralo nastaviti živjeti u takvim i sličnim okolnostima.

4.1.1 Društvo neorealizma

Budući da se i sam temelji na društvu, neorealizam je u mnogo čemu ostavio traga na njemu i uticao na velike promjene u njemu. Tome se još treba dodati činjenica da neorealizam nije samo jedna od književnih struja, nego je i stanje duha tog doba, te tako postaje jasno da s

³⁶ Ivi, str. 122.

neke političke radnje potaknute upravo njime. Dakle, upravo je neorealizam taj, koji je uspio uticati na neke od najvažnijih društveno-političkih događaja.

Način prikazivanja društva zavisi od perioda u kojem je nastajao, odnosno da li se radi o društvu za vrijeme nastanka neorealizma, to jest prije ili tokom Drugog svjetskog rata, ili se radi o društvu poslije rata. Događaji koji su prisutni u romanima objavljenim prije i tokom Drugog svjetskog rata sastoje se u prikazivanju društva potlačenog fašističkim režimom i čovjeka koji je nemoćan da se izbori sa svojim nesretnim stanjem. S druge strane, u romanima objavljenim poslije Drugog svjetskog rata situacija je drugačija. To je pokazatelj velike promjene u italijanskom društvu i sazrijevanja neorealističkog načina posmatranja i pristupa tom društvu. Nakon oslobađanja od fašističkog režima, autori sve više osjećaju potrebu da da u svojim djelima predstave, što je objektivnije moguće, kontradiktornosti jednog društva koje se uspijeva osloboditi režimskog tlačenja, da bi se našlo u vrtlogu ratnih dešavanja. U središte interesa pisca stavlja se jedna realnost, ona socijalna, zasnovana na analizi klasnih razlika, načina života u ratnom i poslijeratnom periodu, na analizi položaja radnika ili pak žene u društvu, te na prenošenju iskustava iz rata.

I zaista, i u romanu *Ćóćara* Ćezira priznaje na početku romana kako je društvo u početku rata bilo donekle bezbrižno. Iako je rat već trajao, nije se osjećalo njegovo prisustvo.

Najsretnije godine mog života su bile 1940., 1941., 1942., 1943. Istina, trajao je rat, ali ja o ratu nisam ništa znala, a pošto sam imala samo kćerku, nisam za rat ni marila. Mogu da se međusobno ubijaju koliko im volja, avionima, tenkovima, bombama, meni su stan i dućan dovoljni da budem sretna, i to sam zaista i bila. [...] Vojnicima koji su dolazili u dućan i govorili: pobijedićemo tamo, ići ćemo onamo, postaćemo to i to, uradićemo ovo i ono, ja sam odgovarala: meni sve odgovara dok mi posao dobro ide.³⁷

Šta se nas tiče njihov rat? Oni se međusobno obračunavaju, a ne traže mišljenje naroda koji mora da ide u rat, pa kad je već tako, onda mi, jadni narod, imamo pravo da se za rat ne interesujemo. [...] Kad su počela bombardovanja Napulja i drugih gradova, ljudi su dolazili u dućan i govorili mi: „Bježimo, sve će nas pobiti!“, a ja sam odgovarala: „U Rim neće doći, jer je papa u Rimu...“³⁸

³⁷ Ivi, str. 10.

³⁸ Ivi, str. 12. i 13.

Međutim, slijedom ratnih dešavanja mijenjao se način razmišljanja, a tako i ponašanja. Društvo je bilo prepušteno samo sebi, a tako i pojedinci. I tako, dok su jedni nastojali ostati živi, pa tek onda siti, drugi su se silili, te harali sve pred sobom, koristeći priliku krali i otimali sve što su nalazili pred sobom.

Iz Severinovih razgovora s Filipoom, razumjela sam da su se oni fašisti koji su ukrali štofove ulogorili na nekakvom salašu u Uomo Morto. Bilo ih je dvanaestak, u tu kuću su prenijeli velike količine hrane koju su silom oteli seljacima, i tu su jeli, pili i uživali[...]. Noću su ti fašisti kretali u pretraživanje napuštenih kuća: jednu po jednu kuću su prestresali, uzimali ono što je ostalo iza izbjeglica, puškama udarali po zidovima i podovima ne bi li otkrili kakvo tajno skrovište. Bili su naoružani automatima, bombama, bajonetima, i osjećali su se sigurnim, jer u dolini više nije bilo karabinjera, niti je bilo policije ili bilo kakve vlasti. [...] Ukratko, nije više bilo vlasti, a njemački žandari, koji su se od ostale njihove vojske razlikovali time što su na prsima nosili kao neku ogrlicu, jedini su tražili da se poštuje zakon, ali ne naš, italijanski, nego njihov – bio je to samo prividno zakon, bar za nas, i činilo se da postoji samo zato da bi se mogle vršiti pljačke i razna druga nasilja.³⁹

Takve razlike u načinu života i življenja su se posebno isticale u ratu. Društvo je bilo takvo da nije bilo svjesno stanja u koje se dovelo iako je sve ukazivalo na ogromne promjene, kako ekonomski, tako i duhovno. Iako je većina države živjela pod istim uvjetima, društvo je ponovo našlo način da prikaže klasne razlike među pojedincima. Moravija vješto prikazuje razlike, koje se više ne očituju između onih koji imaju ili nemaju, nego sada među jednakima u društvu:

Poručnik produži: „Davno sam upoznao neke italijanske gradove, najljepše, a u tim gradovima samo spomenike. Ali sada, zahvaljujući ratu, vašu zemlju sam upoznao temeljito, prošao sam je uzduž i poprijeko. I znate šta ću da vam kažem, poštovani advokatu? Kod vas postoje takve razlike među klasama da je to zaista sramota.“ [...] Mi Nijemci smo ozlojeđeni, na primjer, zbog ogromne razlike između italijanskog oficira i vojnika: oficiri se ne vide od širita, uniforme su im skrojene od posebnog štofa, jedu posebnu hranu, i snjima se u svemu postupa na poseban način, kao s povlašćenim licima. Vojnici su obučeni u dronjke, hrane se kao životinje, s njima se postupa kao sa životinjama.“⁴⁰

³⁹ Ivi, str. 131.

⁴⁰ Ivi, str. 212.

Često su se te razlike primjećivale i u mišljenju i samom načinu izražavanja i iznošenja mišljenja. Autor vrlo rijetko iznosi i daje vanjske opise ljudi, kao što je navedeno u prethodnom primjeru. Naime, Moravija nastoji predstaviti čovjeka prema njegovom karakteru, prema osjećanjima i doživljaju situacija tog vremena. Predstavlja nam čovjeka na osnovu njegove percepcije svega što se dešava i njegovih nastojanja da sebi obezbijedi pristojan život, koliko je to moguće. Tako Moravija, predstavljajući dijalog između Mikelea i jednog italijanskog poručnika, po imenu Karmelo, ukazuje na razlike među pojedincima, ali ne po stečenim titulama, nego po djelovanju shodno novonastalim situacijama:

Da li je važno da vam kažem ko sam? „Ukratko: jeste li doktor?“ „Da, doktor sam, ali i kad ne bih to bio, stvari se ne bi ni u čemu promijenile.“ „Kako to mislite?“ „Mislim da smo Vi i ja dva čovjeka, i da smo to što smo po tome šta činimo, a ne po titulama i doktoratima... a to što ste Vi uradili i rekli, dokazuje, u najmanju ruku, da ste lakouman čovjek, vrlo rastegljive savjesti, eto, to je sve.“⁴¹

Neorealizam i njegovo društvo su vjerodostojno ogledalo dobrog i lošeg, vrlina i mana, bolesti i blagostanja koje su činile društveno-kulturološku klimu tog doba. Činjenica je dakle da narod postaje protagonista, kako neorealizma, tako i historijskih događaja obilježenih oružanim borbama za slobodu, a zatim i procesom obnove društva. Čovjek u velikoj mjeri obuhvata i moralnu krizu cijelog društva, krizu koja se sastoji u osjećaju gubitka slobode i usamljenosti nasuprot svijeta, da bi obuhvatila i proces prevazilaženja krize koji je ujedno i proces njegove obnove. Neorealistička paradigma društva zadire u brojne društvene aspekte dotičući se tako velikih problema društva, ali i malih problema pojedinca. Ipak, ponekad se zaboravljalo, ili su samo glumili da su zaboravili, na stanje u kojem su se nalazili, na razlike koje su ih dijelile, pa su se predali osjećajima koje je u njima pobuđivala misao na prestanak rata i sretan budući život:

Tako se svi oraspoložismo, kako i treba za Božić, i učini nam se, bar na čas, da smo svi braća i da nema razlika u jeziku i vaspitanju, i da se i danas, kao prije toliko vijekova kada se rodio Hrist u njegovoj štali, rađa nešto slično Hristu, nešto plemenito i novo što će ljude učiniti boljima. Na kraju ručka, ispismo još jednu čašu u zdravlje Engleza, a onda se svi zajedno zagrlismo, i svi jedan drugome čestitismo: „Sretan Božić i Nova godina!“⁴²

⁴¹ Ivi, str. 189.

⁴² Ivi, str. 195.

4.1.2 Siromaštvo

Ono što se usko veže uz popratno stanje rata je svakako siromaštvo. S obzirom da je neorealizam a zatim i čitav roman okrenut "občinom" čovjeku, pojam siromaštva je neizostavan u ovakvim djelima. Pojam siromaštva je usko povezan sa moralnim vrijednostima čovjeka, što za sobom povlači razne postupke pojedince koji će kasnije dovesti u pitanje njegov moral. Da bi preživio, odnosno, prevazišao siromaštvo, pojedinac je prinuđen na radnje koje se kose s njegovim moralnim vrijednostima. Na sve ovo se dodaje ugnjetavanje od strane imućnijih pojedinaca, što uveliko ističe karakteristike materijalizma. Tako i u *Ćóćari Ćezira* nailazi na razne prepreke i poteškoće u pribavljanju hrane za sebe i svoje dijete, a u mnogome joj otežavaju seljaci koji su postali bahati jedino zbog nedostatka hrane:

*Danas, kada je sto lira jedva dovoljno da kupiš veknu hljeba, dok se prije rata od toliko novca moglo živjeti mjesec dana, mirne duše mogu reći da u vrijeme rata nisu pouzdani prijatelji ni ljudi, ni novac, niti išta. Rat sve preokrene i uništi ne samo vidljive stvari, nego i one koje se ne vide a itekako postoje.*⁴³

Svakim danom rata je postajalo sve teže pribaviti hranu, trgovci su postali manipulatori cijena, prevaranti koji su zarađivali na štetu drugih, kupujući hranu od seljaka, a zatim je preprodavajući po višim cijenama. Ubrzo su i seljaci, omamljeni novcem, shvatili koliku vrijednost zapravo ima hrana, te su sami nastojali sačuvati zalihe, što je nabavku hrane učinilo još težom.

*Na glavnom putu nailazila sam na seljanke koje su prodavale svježa jaja, voće, poneki komadić mesa, čak i poneku ribu. Bile su strahovito skupe, pa kad bi se neko cjenkao, odgovarahu: „U redu, jedi ti svoj novac, a ja ću svoja jaja.“ I one su znale da je oskudica, i da u vrijeme oskudice novac ne vrijedi ništa.*⁴⁴

Cijene su iz dana u dan postajale sve veće, a zalihe hrane sve manje i manje. Ćezira je pametno trgovala i snalazila se za hranu na sve moguće načine. Nije previše štedila, budući da je i sama bila trgovac, te je znala kakvo je ekonomsko stanje u vrijeme nestašice.

Tako je to u vrijeme nestašica: svakog dana poneki proizvod postane rijedakm svakog dana je na tržištu sve manje ljudi koji imaju novca za kupovinu, a na kraju se može

⁴³ Ivi, str. 112.

⁴⁴ Ivi, str. 57.

*dogoditi da niko više ni ne kupuje i da niko ne prodaje, i da svi zajedno pomru od gladi, imali novca ili nemali.*⁴⁵

4.1.3 Rat i posljedice rata po društvo

Neorealistički pisac, koji je tokom fašističkog režima pisao o potlačenosti društva i pojedinca, sada se fokusira na najdramatičnije događaje iz bliske prošlosti, bez straha od cenzure i ograničenja. Tako se teme romana mijenjaju u odnosu na raniji period a autori se sve više približavaju običnom čovjeku i narodu, dotičući njegove najveće, ali i najmanje probleme i iskustva. U romanima se kao protagonisti pojavljuju obični ljudi, radnici, mladići, djeca i seoske žene, dakle one ličnosti koje najbolje oslikavaju stanje društva u vremenu o kojem govore pisci.

Moravija u romanu često daje vrlo dostojne i realne opise rata koji vjerno prikazuju ono što se zaista desilo u Italiji. Kako su Ćezira i njena kćerka pobjegle iz Rima, sve što se moglo čuti o ratu su uzimali s rezervom, budući da nisu bili sigurni šta je od toga istina, a šta ne s obzirom da su u početku još uvijek bili daleko od jezgra ratovanja.

*Poslije mnogo protivrječnih glasina, stiže napokon i jedna tačna vijest: jedna njemačka divizija ulogorila se u ravnici Fondija, u isto vrijeme front se ustalio na rijeci Gariljano. To je značilo da Englezi više ne napreduju, a da su se Nijemci pripremili da prezime s nama. Ljudi koji su dolazili iz doline pričali su nam da su se Nijemci razmilili na sve strane, najčešće su skriveni u šumarcima pomorandži, s tenkovima i šatorima, išaranim plavim, zelenim i žutim mrljama, da bi se tako izjednačili s bojom okoline.*⁴⁶

Optimistični Italijani su vjerovali u dolazak Engleza i u svjetliju budućnost njihovim dolaskom. Moravija kroz prvu polovicu romana opisuje nadanje seoskog naroda u Engleze i idealiziranje njihove vojske koja će ih izbaviti iz ruku Nijemaca. Dolazak Engleza su upoređivali sa suncem poslije kiše i sa lijepim vremenima:

I Englezi zaista dođoše, ali ne na način kako su izbjeglice očekivale. Tog istog lijepog jutra [...] odjednom začusmo daleku tutnjavu koja se sve više približavala, postajala sve jača i veličanstvenija, kao da ispunjava nebo. Sve izbjeglice u trenutku se ukočiše od neizvjesnosti, a onda shvatiče o čemu se radi, a shvatila sam i ja, jer sam takvu tunjavu često slušala u Rimu, i noću i danju: „Engleski avioni, dolaze engleski avioni!“ I zaista, iza vrha jedne planine, iskrсну prva grupa od četiri aviona.

⁴⁵ Ivi, str. 111.

⁴⁶ Ivi, str. 127.

[...] Odmah zatim pojaviše se još četiri, pa još četiri, ukupno dvanaest aviona. [...] Uskoro se nebo oko aviona počelo da tačkasto puni bijelim oblačićima, a odmah zatim odjeknuli su oštri i brzi pucnji njemačke protivavionske odbrane. [...] Zatim čusmo jedan jači i potmuliji prasak, sada više ne na nebu nego na zemlji, i vidjesmo bijeli oblačić između kuća u Fondiju: avioni su počeli da bacaju bombe.⁴⁷

Danima su mještani i izbjeglice slušali tutnjeve i udare topova. Rat im je postao navika i bili su prinuđeni da se privikavaju i da se ne bune, uskoro očekujući kraj. Ubrzo saznaju novosti koje su im vratile nadu.

Velika Hitlerova greška bila je neprepoznavanje važnosti Moskve, koja, osim što je bila glavni grad i sjedište vlade, bila je i industrijski, željeznički, komunikacijski i komandni centar Rusije. Hitleru su se činila važnijim naftna polja na jugu i ukrajinska žitnica, pa je u trenucima kada je Grupa armija Centar nezadrživo prodirala prema Moskvi, usporavao njen prodor i s dijelom snaga Armije Centar pojačavao Grupu armija Jug koja napreduje prema Volgi i Staljingradu. S druge strane, Staljin je shvaćao važnost Moskve i kakav bi bio psihološki efekt za Ruse kada bi Moskva pala u ruke Nijemcima. Zato je Staljin odlučio ostati u Moskvi i koordinirati njenu obranu. Njemačko napredovanje je uveliko zaustavljeno. Situacija na frontu će se definitivno preokrenuti u korist Sovjeta početkom 1943. godine kada su se Nijemci nakon neuspjeha u bici za Staljingrad korak po korak počeli povlačiti prema Njemačkoj:

U nekom gradu u Rusiji, zvanom Staljingrad, Nijemci su doživjeli strahovit poraz, Rusi su zarobili čitavu armiju, sa svim generalima, i obeshrabreni Hitler je naredio povlačenje. Reče da je kraj rata sada pitanje dana, najviše nekoliko nedjelja. Ove vijesti ispuniše radošću izbjeglice, [...]. Tokom čitavog mjeseca marta [...] trajalo je granatiranje Ancija, s jedne, a Kasina, s druge strane. Bili smo takoreći na pola puta između Ancija i Kasina, pa smo i danju i noću jasno čuli topove, koji su u oba mjesta pucali bez prestanka, kao da se takmiče. [...] gruhanje topova se utkalo u naš život kao i neimaština i opasnost, i postalo je normalna pojava, i veoma bi se začudili da je jednog dana prestala, a prestala je jednog dana.⁴⁸

Ćezira, koja na početku romana tvrdi kako je rat ne zanima i kako joj je sve prihvatljivo dok joj posao dobro ide, sada, kada je u potpuno drugačijem ambijentu i situaciji, ima svoj način viđenja rata. Ona nije načisto sa ratnim stranama koje treba zauzimati, često se

⁴⁷ Ivi, str. 165. i 166.

⁴⁸ Ivi, str. 241.

priklanja većini, ali najčešće sluša ono što govori Mikele i njemu najviše vjeruje. Prinuđena je gledati i slušati ratna dešavanja:

U vezi s tim, hoću da kažem da je rat veliko iskušenje, i da bi ljude trebalo upoznavati u ratu a ne u miru, trebalo bi ih vidjeti ne onda kad vladaju zakoni, poštovanje drugih i strah božji, nego onda kad sve to prestane, pa svako postupa prema svojoj prirodi, neobuzdano i bezobzirno.⁴⁹

Na rat je gledala kao na smrt koja može doći svake sekunde. Vrijeme kada su došli Englezi i počeli bombardovati Svetu Eufemiju i okolna mjesta Moravija opisuje na realističan način i to sve kroz Ćezirine oči:

[...]odjeknu strašna eksplozija baš iznad nas. Zadrhtaše zidovi i pod, kreč i prašina se osuše sa plafona na nas, dan se u trenutku smračí, pa povjerovasmo da je granata pogodila kuću. Izjurismo napolje i vidjesmo da je granata eksplodirala baš nedaleko, na terasi, koju je dobrim dijelom srušila i napravila veliku rupu punu svježe zemlje i počupane trave.⁵⁰

Nakon te eksplozije nisu mogli ostati mirni, te su pokušavali naći sklonište. Lutanjem i hodanjem nailazili su na svakakve prizore. Takav je bio i prizor američke vojske gdje je Ćezira ostala zaprepaštena mašinama i načinom na koji je bila opremljena vojska:

Kad stigismo na Via Apija, zinusmo, začuđene, pred prizorom čitave jedne američke armije u pokretu. Reći da je na drumu bila gužva bilo bi netačno, jer gužve nije bilo, ali je bila zatrpana mašinama svih vrsta[...] I zaista, na cesti su bile gusto nanizane, gotovo da se nisu micale, bez krova, dupke puni vojnika s puškama među nogama, ogromni tenkovi s gusjenicama i natkriljivali cestu, kamioni veliki i mali, zatvoreni i otvoreni, manji tenkovi, slični igračkama, ali i oni s lijepim topom okrenutim uvis, pa zatim cijeli vagoni, ogromni, potpuno oklopljeni, s kabinama u kojima su se nazirale table pune dugmića, s polugama i električim kablovima. Istinu da kažem, ko nije vidio američku vojsku u pokretu, na drumu, taj nema pojma šta je vojska.⁵¹

Rat sa sobom nosi i posljedice ogromnih razmjera. Najprije nastradaju materijalne stvari, a zatim i duh. Uništavanjem i nestajanjem imovine nestaje i čovjekov duh, a da on toga nije ni svjestan. Naravno, sve se to prvo uočava na vidljivim stvarima, tek kada se sve izgubi, čovjek shvati da je i njegovo psihičko stanje posljedica rata. Jedna od posljedica rata, koja se

⁴⁹ Ivi, str. 185.

⁵⁰ Ivi, str. 252.

⁵¹ Ivi str. 267. i 268.

javlja i tokom rata je nestašica i neimaštvo. Jedna takva scena desila se kada je umro Tomazino, čovjek koji je pomogao Ćeziri i Rozeti da dođu u Svetu Eufemiju i brinuo se za njihove potrepeštine. Nije ranjen i nije poginuo, ali se toliko bojao rata da je vrlo vjerovatno da je umro od straha. Scena njegove sahrane je posljedica rata:

Prisustvovala su njegova i Filipinova porodica: mrtvaca nisu stavili u sanduk, jer nije bilo ni dasaka ni stolara, nego su ga vezali između dvije grane, a grobar, neki plavokosi dugonja, također izbjeglica, a sada pomalo i crnoberzijanac koji luta po planinama sa svojim vrancem, privezao je Tomazina za sedlo i ,laganim hodom, prenio ga stazom dole, do groblja. Poslije sam čula da nisu mogli naći popa, svi su pobjegli, pa je tako, jadnik, morao da se zadovolji molitvama svoje rodbine[...] a na grob su mu postavili, u nedostatku drugoga, krst napravljen od dvije daščice istrgnute iz jednog sandučića za municiju.⁵²

Bježanjem od nevolja, Ćezira i Rozeta su srele mladog Rusa koji je vodio svoja dva konja i kroz razgovor se dalo zaključiti da mu nije preostalo ništa više osim ta dva konja. Zanimljiv je način na koji Ćezira posmatra tog mladića i suosjeća se sa njim. To je još jedan od Moravijinih načina da nam okarakteriše lika kroz njegovo razmišljanje i postupke, a ne kroz klasični romantičarski opis:

Na raskršću gdje smo se rastali, reče još, milujući grivu jednog od konja: „Ova su dva konja sve što imam u životu, a ni oni nisu moji.“ Potom krenu prema gradu. Gledali smo za njim, dok se udaljavao. I nisam mogla a da ne pomislim kako je i to posljedica rata: da nije bilo rata, taj lijepi mladić bi ostao u svom zavičaju, možda bi se već i oženio, negdje radio i bio čestit čovjek kao i toliki drugi. Rat ga je prisilio da ode iz rodnog kraja, prisilio ga da izda, a sad ga je i ubijao, pa se on već pomirio sa smrću – što je, između mnogih groznih stvari, možda bilo i najgroznije, jer je bilo najmanje prirodno i najteže shvatljivo.⁵³

Mnoge su slike razorenih i napuštenih kuća koje Moravija daje u svom romanu. Sve ono najgore što rat nosi sa sobom prikazano je kroz putovanje glavnih junakinja romana. Poređenja sa stanjem prije rata su nezaobilazna, ali sada je bilo najbitnije izvući živu glavu. Mnoga mjesta su, po početku rata, napuštena, netaknuta ali nikog nije bilo da im daje dušu. Ljudi se više nisu imali čemu nadati. Oni što su se prije nadali dolasku Engleza sada se nadaju samo životu i zraku koji udišu. Izgubili su sve što su mogli izgubiti, materijalno ili duhovno.

⁵² Ivi, str. 174.

⁵³ Ivi, str. 203.

Sve u svemu, najgora posljedica rata i ono najgore što se čovjeku može dogoditi je gubitak „sebe“. Pod tim se misli gubitak svjesnosti u život i u ono što ga okružuje. Vrhunac romana i vrhunac rata predstavlja najupečatljivija scena romana a to je silovanje Rozete. Silovanje Rozete nije samo fizički napad na pojedinca, nego oskrnavljenje svega dobrog što je ostalo u pojedincu, ali i državi. Nasilje koje je izvršeno nad njom predstavlja nasilje izvršeno nad kompletnom državom i svim onim dobrim sitnicama koje su preostale društvu. *Ćočara* sa tom scenom još jednom postaje nasilje, ratno nasilje, ali i općenito nasilje u širem smislu, koje na kraju zapada u svako područje, bez ikakve razlike između dobra i zla. U romanu se govori o ratu, ali njegov pogled nadilazi rat i okreće se boli koja ostaje, gubitku nevinosti. I sam Moravija zna da nema povratka od rata i nasilja i bilo kakva obnova, bilo koje poslijeratno razdoblje, uvijek će se morati suočiti s onom prošlošću koja zauvijek mijenja budućnost.

Naše nesreće nas čine neosjetljivim na tuđe nesreće. A kasnije sam zaključila da je to sigurno jedna od najgorih posljedica rata: rat ljude napravi ravnodušnima, otvrdne im srce, ubije u njemu osjećaje samilosti.⁵⁴

Moravija je razdvojio socijalnu i moralnu stvarnost kako bi pokazao kako je od jednog normalnog bića nastala beskrupulozna žena. Već je prvo suočavanje sa moralno pokvarenim individuama prouzrokovalo njeno posrnuće i dalo povoda da sve dublje srlja u ponor.

⁵⁴ Ivi, str. 286.

ZAKLJUČAK

Kao predmet istraživanja ovog rada bilo je suočavanje objektivnih historijskih činjenica Drugog svjetskog rata sa izmučenim društvom i pojedincima romana *Ćóćara*. Činjenica je da su društvo i književnost neodvojivi pojmovi; duboko se prožimaju i međusobno su zavisni, pa je tako književnost uglavnom slika društva, a društvo njen preduvjet i osnova. Osvrne li se historiju književnosti shvatit će se da su značajniji književni pravci i književna djela upravo ona koja su usko vezana za društvo.

U uvodnom dijelu rada predstavljen je nastanak neorealizma, te historijske činjenice koje su prethodile njegovom nastanku. Nakon historijskih činjenica koje se tiču Drugog svjetskog rata, pokušale su se dokazati hipoteze postavljene u uvodu ovog rada, na osnovu primjera iz romana *Ćóćara*. Prvo su ukratko predstavljene karakteristike neorealizma, koji se sada okreće društvu i pojedincu, njegova poetika, zatim autorov život i njegova poetika, a zatim su primjeri trebali dokazati pretpostavljene hipoteze. Najvažnija hipoteza se tiče promjena u društvu koje sa sobom nosi Drugi svjetski rat, te njegov uticaj ne kolektivnu svijest kod ljudi. Primjeri su pokazali ambijent u kojem je smješten roman, način razmišljanja ljudi i posljedice rata. Sve to je promijenilo ratom izmučeno društvo, kojem je na kraju bio bitan jedino kraj rata, više nije bilo bitno ko će odnijeti pobjedu. U romanu je prikazan dvostruki zločin silovanja, koji s jedne strane predstavlja oskrnavljenje pojedinca obilježenog za čitav život, a s druge strane oskrnavljenje Italije i njegovog čitavog naroda koji više nikada neće živjeti kako je nekada živio. Roman *Ćóćara* je prikaz borbe između dobra i zla, i između užasa i milosti.

Može se zaključiti da je rat glavni i odgovorni za sve užase koje je italijansko društvo doživjelo i proživjelo u jednom periodu. Svi ti događaji su, jedan za drugim, svi podjednako, uticali na kolektivnu svijest italijanskog društva i na način doživljavanja stvarnosti koja ga okružuje. Sve promjene i ograničenja društvo je bespogovorno slijedilo. Običan čovjek nije imao drugog izbora.

IZVORI I LITERATURA

1. Balboni, E., Paolo; Santipolo, Matteo (2004), *Profilo di storia italiana per stranieri*, Guerra Edizioni, Perugia.
2. Cacciaglia, Norberto (2007), *La letteratura italiana nel '900, spunti critici di letteratura*, Franco Angeli, Milano.
3. Calvino, Italo (1947), *I sentieri dei nidi di ragno*, Einaudi, Torino.
4. Klajn, Ivan (2011), *Italijansko srpski rečnik*, Edicija, Beograd.
5. Kutanjac, Miroslav (1982), *Drugi svetski rat Knj.1*, Mladost, Zagreb
6. Marjanović, Jovan et al. (1973), *Drugi svetski rat 1939 – 1945*, „Vuk Karadžić“ – NIP „Mladost“, Beograd.
7. Mejdanija, Mirza (2010), *Poetika neorealizma*, U: *Sophos*, Filozofski fakultet, Sarajevo.
8. Moravia, Alberto (1995), *La ciociara*, Bompiani, Milano.
9. Moravia, Alberto (2012), *La Ciociara*, Bompiani, Milano.
10. Moravia, Alberto (2010), *La ciociara*, Tascabili Bompiani, Milano.
11. Moravia, Alberto; Elkann, Alain (2007), *Vita di Moravia*, Bompiani, Milano.
12. Moravija, Alberto (2003), *Ćóćara*, Narodna knjiga Alfa, Beograd.
13. Rabac-Čondrić, Glorija (1965), *Neorealizam u talijanskoj prozi*, Izdavačko preduzeće Veselin Masleša, Sarajevo.
14. Rondi, Brunello (1956), *Il neorealismo italiano*, Guanda, Parma.
15. Segre, Cesare; Martignoni, Clelia (1996), *Guida alla letteratura italiana. Dall'unità d'Italia ad oggi*, Edizioni Scolastiche Bruno Mondadori, Milano.
16. Vottari, Giuseppe (2001), *Letteratura italiana 3. Ottocento e Novecento*, Alpha Test, Milano.